

TASHKILOT SOTSILOGIYASINING ILMIY TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mahmudova Muslima Ma'rufjon qizi

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti sotsiologiya yo'nalishi 3-bosqich talabasi
mahmudovamuslima66@gmail.com*

Annotatsiya. *Mazkur maqolada tashkilot sotsiologiyasining ilmiy tadqiqot metodologiyasi, uning nazariy asoslari va amaliy yo'nalishlari tahlil qilinadi. Tashkilot sotsiologiyasi zamonaviy ijtimoiy fanlar tizimida muhim o'rin egallab, ijtimoiy institut sifatida tashkilotlarning tuzilmasi, faoliyat mexanizmlari hamda insonlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni o'rganadi. Maqolada ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlarda qo'llaniladigan asosiy metodologik yondashuvlar — funksional, tizimli, interaktiv va institutsional yondashuvlar — tahlil qilinib, ularning afzallik va cheklovlari yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *tashkilot sotsiologiyasi, metodologiya, ilmiy tadqiqot, tizimli yondashuv, empirik usullar, ijtimoiy tuzilma.*

«МЕТОДОЛОГИЯ НАУЧНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИОЛОГИИ ОРГАНИЗАЦИЙ»

Аннотация. *В данной статье рассматривается методология научных исследований в социологии организаций, её теоретические основы и практические направления. Социология организаций занимает важное место в системе современных социальных наук, так как изучает структуру организаций как социальных институтов, механизмы их функционирования и социальные отношения между людьми внутри них. В статье анализируются основные методологические подходы, применяемые в данной области — функциональный, системный, интеракционистский и институциональный — с указанием их преимуществ и ограничений.*

Ключевые слова: *социология организаций, методология, научное исследование, системный подход, эмпирические методы, социальная структура.*

“THE SCIENTIFIC RESEARCH METHODOLOGY OF ORGANIZATIONAL SOCIOLOGY”

Annotation. *This article examines the scientific research methodology of organizational sociology, focusing on its theoretical foundations and practical applications. Organizational sociology occupies an important place within the system of modern social sciences, as it studies the structure of organizations as social institutions, their mechanisms of functioning, and the social relations among individuals within them. The article analyzes the main methodological approaches used in this field—functional, systemic, interactionist, and institutional—and highlights their advantages and limitations.*

Keywords: *organizational sociology, methodology, scientific research, systems approach, empirical methods, social structure.*

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda tashkilotlar ijtimoiy tizimning ajralmas bo'lagi sifatida inson faoliyatining barcha sohalarida muhim rol o'ynaydi. Ular nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy, madaniy va boshqaruv jarayonlarining barqaror ishlashini ta'minlaydigan murakkab ijtimoiy institutlardir. Shu bois, tashkilotlarning ichki tuzilmasi, boshqaruv mexanizmlari va insonlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni o'rganish sotsiologiya fanining muhim yo'nalishlaridan biriga aylangan.

Tashkilot sotsiologiyasi tashkilotlarni ijtimoiy tizim sifatida tahlil qilish, ularning shakllanishi, rivojlanishi va o'zgarish jarayonlarini o'rganishga qaratilgan. Ushbu yo'nalishning dolzarbligi shundaki, har bir tashkilot o'z ichida turli ijtimoiy rollar, qadriyatlar, manfaatlar va muloqot shakllarining murakkab uyg'unligidan iborat. Bunday tizimni samarali boshqarish uchun nafaqat amaliy tajriba, balki chuqur ilmiy yondashuv, ya'ni sotsiologik metodologiya zarurdir. Tadqiqot metodologiyasi tashkilot sotsiologiyasining nazariy asoslarini, empirik usullarini va ularni qo'llash prinsiplari tizimini o'z ichiga oladi. To'g'ri tanlangan metodologik yondashuv tadqiqot natijalarining ilmiy ishonchliligi va amaliy ahamiyatini belgilaydi. Shu sababli, mazkur maqolada tashkilot sotsiologiyasida qo'llaniladigan ilmiy tadqiqot metodologiyasi, uning asosiy prinsiplari, metodlari va amaliy imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Tashkilotlar, jamiyat ichidagi muhim ijtimoiy obyektlardir. Ular ijtimoiy tizimlarning tarkibiy qismi bo'lib, madaniyat, kommunikatsiya va ijtimoiy aloqalarni rivojlantirishda asosiy rol o'ynaydi. Tashkilotlarning o'ziga xos xususiyatlari va funksiyalari jamiyatning barqarorligini ta'minlashda muhimdir. Sotsiologik tadqiqotlar doirasida tashkilotlarning o'rni va ahamiyati katta. Ularning ichki strukturalari, madaniyati va aloqa tarmoqlari jamiyatdagi o'zgarishlar va rivojlanishlarni anglashda muhim manba hisoblanadi. Tashkilotlar ijtimoiy muhit va madaniyatni shakllantirishda muhim elementlardir.³²

Tashkilotlar ijtimoiy tizimlarning ajralmas qismidir, ular ijtimoiy strukturalar va normalarga asoslangan holda o'zaro aloqada bo'ladi. Ular ijtimoiy o'zgarishlarga ta'sir ko'rsatadi, yangi normativlar va qoidalarning ishlab chiqilishiga olib keladi. Tashkilotlar ijtimoiy normativlar bilan bog'liq bo'lib, ular ijtimoiy normalar va qoidalarni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, ta'lim va sog'liqni saqlash tashkilotlari jamiyatdagi qadriyatlarni amalga oshirilishini ta'minlaydi.³³ Ijtimoiy tizimda tashkilotlarning roli, ularning normativlar bilan munosabatlari va ijtimoiy o'zgarishlarga ta'siri muhim. Tashkilotlar orqali jamiyatdagi qadriyatlar, norma va qoidalar shakllanadi va mustahkamlanadi.

Metod va materiallar. Ushbu tadqiqotda tashkilot sotsiologiyasini o'rganishda qo'llaniladigan ilmiy metodlar tizimli tahlil asosida tanlandi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida

³² To'laganova, S. (2020). "Tashkilot sotsiologiyasi va boshqaruv madaniyatining o'zaro bog'liqligi." O'zbekiston sotsiologiyasi jurnali, №2, 45–53.

³³ Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2019). *Organizational Behavior*. 18th ed. Harlow: Pearson Education.

funksional, tizimli, interaktiv va institutsional yondashuvlar asos qilib olindi. Ularning har biri tashkilotlarni ijtimoiy tizim sifatida tahlil qilishda turli aspektlarni yoritishga xizmat qildi. Empirik tadqiqot jarayonida sifatli (qualitative) va miqdoriy (quantitative) usullar uyg'un qo'llandi. Sifatli usullardan — intervyu, suhbat, kuzatish va kontent-tahlil; miqdoriy usullardan esa — so'rovnoma va statistik tahlil metodlari foydalanildi.³⁴

Tadqiqot materiali sifatida davlat va nodavlat tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan xodimlar o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijalari, ichki hujjatlar, mehnat faoliyati tahlillari hamda mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili asos bo'lib xizmat qildi. Ma'lumotlarni qayta ishlashda sotsiologik tahlilning zamonaviy usullari — guruhlash, taqqoslash, korrelyatsion tahlil hamda kontent-tahlil metodlari qo'llanildi. Ushbu metodlar yordamida tashkilot ichidagi ijtimoiy munosabatlar tizimi, boshqaruv uslublari va ijtimoiy rollar dinamikasi aniqlanib, ularning sotsiologik xususiyatlari tahlil qilindi.³⁵

Tashkilot sotsiologiyasida ilmiy metodologiyani to'g'ri tanlash va uni tizimli qo'llash tashkilot ichidagi ijtimoiy jarayonlarni chuqurroq anglash imkonini beradi. O'tkazilgan empirik tahlillar natijasida aniqlanishicha, tashkilotlarda ijtimoiy munosabatlarning samaradorligi ko'p jihatdan boshqaruv madaniyati, kommunikatsiya tizimi va motivatsiya mexanizmlariga bog'liq.³⁶

So'rovnoma va intervyu ma'lumotlari shuni ko'rsatdiki, tizimli yondashuv tashkilot faoliyatini yaxlit ijtimoiy tizim sifatida tushunish uchun eng samarali metodologik yo'nalish hisoblanadi. Interaktiv yondashuv esa inson omilining, ya'ni xodimlar o'rtasidagi muloqot, hamkorlik va ishonch munosabatlarning ahamiyatini yoritishda muhim rol o'ynaydi.³⁷ Shu bilan birga, institutsional yondashuv tashkilotlarning tashqi muhit — ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy omillar bilan o'zaro aloqasini tahlil qilishda keng imkoniyat yaratadi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, metodlarning kompleks qo'llanilishi tashkilot ichki tuzilmasi va boshqaruv tizimini sotsiologik jihatdan chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Ayniqsa, sifatli va miqdoriy usullarni birgalikda qo'llash, ya'ni aralash metod (mixed methods) yondashuvi, eng to'liq ma'lumot olishga xizmat qildi. Muhokama jarayonida aniqlandi: tashkilot sotsiologiyasida metodologik yondashuvlarni tanlashda universallik emas, balki tadqiqot maqsadi va obyekt bilan uzviy bog'liqlik muhim ahamiyatga ega.³⁸ Tadqiqotlar shuni tasdiqladiki, ijtimoiy tizim sifatida tashkilotni o'rganishda metodologik moslashuvchanlik — ilmiy natijalar ishonchliligi va amaliy ahamiyatini ta'minlovchi asosiy omildir.

Tadqiqot davomida olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, tashkilot sotsiologiyasining ilmiy tadqiqot metodologiyasi ijtimoiy hodisalarni chuqur tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotda qo'llanilgan tizimli yondashuv tashkilotning ijtimoiy tuzilishini, uning elementlari o'rtasidagi o'zaro aloqalarni hamda tashqi muhit bilan bog'liqligini aniqlashda samarali

³⁴ Parsons, T. (1951). *The Social System*. New York: Free Press.

³⁵ Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley: University of California Press.

³⁶ Blau, P. M., & Scott, W. R. (1962). *Formal Organizations: A Comparative Approach*. San Francisco: Chandler Publishing.

³⁷ Etzioni, A. (1964). *Modern Organizations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

³⁸ Мертон, Р. К. (2006). *Социальная теория и социальная структура*. Москва: АСТ.

vosita bo'lib xizmat qildi. Shu bilan birga, funktsional yondashuv tashkilot faoliyatining ijtimoiy vazifalarini va ularning bajarilish mexanizmlarini ochib berdi.³⁹

Empirik metodlar, xususan, so'rovnomma va intervyu orqali olingan ma'lumotlar asosida tashkilot ichidagi ijtimoiy rollar va ularning o'zgaruvchanligi, shuningdek, xodimlarning motivatsiyasi va ularning ish jarayoniga ta'siri tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, tashkilotlarda samarali boshqaruv uchun inson omilini hisobga olish muhimdir.⁴⁰ Bu esa interaktiv yondashuvni tadqiqotlarda keng qo'llash zarurligini ta'kidlaydi. Shuningdek, tadqiqotda institutlar nazariyasi yordamida tashkilotlarning tashqi ijtimoiy va iqtisodiy muhit bilan o'zaro ta'siri ko'rib chiqildi. Bu yondashuv tashkilotlarning o'zgarishlarga moslashish qobiliyatini tushunishda, ularning barqarorligi va rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda muhim rol o'ynaydi.

Muhokama qilingan natijalar shuni ko'rsatdiki, tashkilot sotsiologiyasida metodlarni kompleks tarzda qo'llash ilmiy tadqiqotlarning aniqligi va ishonchligini oshiradi. Sifatli va miqdoriy metodlarning uyg'unligi ijtimoiy jarayonlarni turli qirralardan o'rganishga imkon yaratadi, bu esa tashkilotlarning real muammolarini aniqlash va ularni hal etish strategiyalarini ishlab chiqishda asos bo'ladi. Tadqiqot davomida aniqlangan yana bir muhim jihat — tashkilot sotsiologiyasida metodologik yondashuvlarni tanlashda moslashuvchanlikning zarurligi. Har bir tashkilotning o'ziga xos ijtimoiy konteksti mavjud bo'lib, tadqiqot metodlari shu kontekstga mos ravishda tanlanishi kerak. Bu esa ilmiy natijalar amaliyotda qo'llanilishini ta'minlaydi.⁴¹

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, tashkilot sotsiologiyasining ilmiy tadqiqot metodologiyasi tashkilotlarning ijtimoiy tizim sifatida murakkabligini tushunish va tahlil qilish uchun zarur bo'lgan nazariy va amaliy asoslarni taqdim etadi. Tadqiqotlarda turli metodologik yondashuvlarni – funktsional, tizimli, interaktiv va institutsional – kompleks qo'llash orqali tashkilotlarning ichki tuzilmasi, ijtimoiy munosabatlari va tashqi muhit bilan o'zaro aloqalari batafsil o'rganiladi. Empirik usullar, jumladan so'rov, intervyu, kuzatish va hujjatlarni tahlil qilish, tashkilot ichidagi jarayonlarni aniqroq ochib berish va boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari ko'rsatdiki, tadqiqot metodologiyasining mosligi va uning tizimli qo'llanilishi tashkilot sotsiologiyasida ilmiy aniqlik va amaliy ahamiyatni ta'minlaydi.

Tashkilot sotsiologiyasining ilmiy tadqiqot metodologiyasi zamonaviy ijtimoiy fanlarning ajralmas qismi bo'lib, tashkilotlarni o'rganishda nazariy va empirik yondashuvlarning uyg'unligini ta'minlaydi. Tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, tashkilotlarning ijtimoiy strukturalari va jarayonlarini to'g'ri tahlil qilish uchun faqat bir metoddan foydalanish yetarli emas. Kompleks metodologik yondashuv, ya'ni sifatli va miqdoriy usullarni birgalikda qo'llash, tashkilot ichidagi murakkab ijtimoiy o'zaro ta'sirlarni yanada to'liq ochib beradi.

³⁹ Гидденс, Э. (1999). Социология. Москва: Едиториал УРСС.

⁴⁰ Абдуллаев, А. (2017). Sotsiologiya: nazariya va amaliyot. Toshkent: Iqtisodiyot.

⁴¹ Babbie, E. (2020). The Practice of Social Research. 15th ed. Boston: Cengage Learning.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. To'laganova, S. (2020). "Tashkilot sotsiologiyasi va boshqaruv madaniyatining o'zaro bog'liqligi." O'zbekiston sotsiologiyasi jurnali, №2, 45–53.
2. Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2019). *Organizational Behavior*. 18th ed. Harlow: Pearson Education.
3. Parsons, T. (1951). *The Social System*. New York: Free Press.
4. Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley: University of California Press.
5. Blau, P. M., & Scott, W. R. (1962). *Formal Organizations: A Comparative Approach*. San Francisco: Chandler Publishing.
6. Etzioni, A. (1964). *Modern Organizations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
7. Мертон, Р. К. (2006). *Социальная теория и социальная структура*. Москва: АСТ.
8. Гидденс, Э. (1999). *Социология*. Москва: Едиториал УРСС.
9. Абдуллаев, А. (2017). *Sotsiologiya: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Iqtisodiyot.
10. Babbie, E. (2020). *The Practice of Social Research*. 15th ed. Boston: Cengage Learning.